

הילכו שניים יחד גם אם לא נועדו?! ממערכת אחת לשניים - דיון ביקורתי באסטרטגיה הישראלית מול הפלשתינים

אל"ם ד' ודב דל²

עיצוב מדיניות לזירה הפלשתינית ראשיתו בבחינת התפיסה שלנו את המערכת הפלשתינית. הכותבים, אל"ם ד', רמ"ח בקרה באמ"ן, ודב דל, טוענים שעל אף שלכאורה נוהגת המדיניות הנוכחית באופן שונה בעזה ובאיו"ש, בבסיסה ניצבת תפיסה אשר למעשה רואה בהן שני חלקים של מערכת פלשתינית אחת, נקודה שגוזרת עלינו הכרח בהסדר מול גורם ריבוני אחד. בנסיבות אלה נוצר "מלכוד אסטרטגי" - חשש מקידום הסדרה מול עזה במחיר ערעור יציבות הרשות, ומנגד סיכון שהימנעות ממנה תוביל לעימות צבאי רחב בדרום. לאור זאת, מציעים הכותבים תפיסה אחרת של המציאות. לפי תפיסה זו מתקיימות "שתי תתי-מערכות פלשתיניות" בעלות זיקות רופפות מאוד. תפיסה מאתגרת זו מאפשרת בעיניהם מימוש מדיניות מבדילה ומתואמת מול השניים. במדיניות זו, המעובה במרכיב של ניהול סיכונים, יש פוטנציאל לתהליך הסדרה של מדינת ישראל מול רצועת עזה.

מבוא

מחאות הגדר האלימות מאז סוף מרץ 2018, סבב הלחימה בנובמבר האחרון וברקע, המגעים העקיפים עם החמאס, מציפים ביתר שאת דילמה באסטרטגיה הישראלית הקיימת. דילמה זו נוגעת לשאלת ההשלכות האפשריות של מימוש הסדרה מקיפה בין ישראל לבין חמאס בעזה על הזירה הפלשתינית בכלל ועל איו"ש ועל הרשות בפרט. במילים אחרות, האם קידום ההסדרה יעלה במחיר ערעור יציבות הרשות או שמא לחילופין, בהיעדרה, תדרדר הרצועה לכלל עימות אלים מול ישראל. לטענתנו, בבסיס הדילמה פער תפיסתי שלא נדון מספיק לעומקו. התפיסה המקובלת בישראל, ובפרט במערכת הביטחונית, רואה את איו"ש ואת רצועת עזה כשני חלקים רוויי זיקות של

¹ אל"ם ד' משרת כרמ"ח בקרה באמ"ן.

² סא"ל (מיל') דב דל הוא חוקר לשעבר בזירה הפלשתינית בחטיבת המחקר.

מערכת פלשתינית אחת. בניגוד לתפיסה זו, המציאות מלמדת כי השינויים שחלו בזירה הפלשתינית, במערכת האזורית ובזירה הבינ"ל, יצרו מצב שבו נכון יותר לדבר על שתי תתי-מערכות פלשתיניות נפרדות, שהזיקות ביניהן התרופפו ובחלק מהמקרים אף לא קיימות, ואילו המתחים ביניהן התחזקו מאוד.

העמידה על פער זה מקבלת משנה חשיבות עם הכניסה העתידית והבלתי נמנעת לעידן "היום שאחרי אבו-מאזן" וממשל אמריקאי המוכן יותר לשינויי פרדיגמות. בהינתן שתפיסת "שתי תתי-המערכות הפלשתיניות" מתארת נכון יותר את המציאות, הרי שהיא מאפשרת להניח יסודות למדיניות ישראלית נפרדת ומעודכנת לאיו"ש ולעזה, ובראשם מימוש הסדרה משמעותית בין ישראל לבין חמאס ועזה. הפוטנציאל של התפיסה החדשה ומאמצי ההסדרה יאפשרו לישראל לקנות שקט וזמן בעזה, למנוע את קיומו של משחק סכום אפס בין חמאס לבין הרשות על פני כל הזירה ולבודד את המדיניות בזירה הפלשתינית מתהליכים אזוריים רחבים יותר ובפרט מהמאבק מול איראן.

התפיסה המקובלת: מערכת פלשתינית אחת

התפיסה המקובלת בישראל (במערכת הביטחון, אצל מעצבי דעת הקהל ובציבור הרחב), בשלושת העשורים האחרונים, לכל הפחות, רואה את אזור יהודה ושומרון ואת רצועת עזה כשני חלקים רוויי זיקות של מערכת פלשתינית אחת. ההשלכה של תפיסה זו היא השאיפה להסדר קבע מול גורם ריבוני יחיד שיכלול את שתי הגזרות. תפיסה זו נשענת על כמה אדנים שנפרט להלן.

נרטיב היסטורי - לאום אחד בישות מאוחדת

הנרטיב ההיסטורי על אודות קיומו של לאום פלשתיני, הזכאי להגדרה עצמית ולריבונות, בישות טריטוריאלית אחת המורכבת מאיו"ש ומעזה, נוצר בהקבלה וכתגובה לנרטיב של התנועה הציונית. לפי נרטיב זה, בחזון המקסימלי כוללת הישות הלאומית הפלשתינית גם את כל שטחי מדינת ישראל בגבולות שנת 1948, ובחזון מצומצם יותר - את השטחים שכבשה ישראל בשנת 1967.

הנרטיב, שבמשך הזמן קנה אחיזה עמוקה במערכת הבינ"ל והאזורית, הונחל לציבור הפלשתיני הן ע"י הזרם הלאומי-חילוני (אש"ף לפלגיו) והן ע"י תנועות האסלאם הפוליטי (בהובלת חמאס), כל צד בהתאם לתפיסת עולמו ולאינטרסיו. הרשתות החברתיות העניקו לנרטיב ההיסטורי חיות מסוימת בעת הנוכחית, ובהן משתקף שיח ציבורי המלמד שהוא עדיין קיים, הן באיו"ש כלפי עזה והן בעזה כלפי איו"ש.

לאורך השנים עברה ההנהגה הישראלית משלילת הנרטיב ההיסטורי הפלשתיני ("אין עם כזה") להכרה בו. הנגזרת המעשית של עצם ההכרה ("מה עושים עם זה?") הייתה ועודנה שנויה במחלוקת פוליטית וציבורית, ונעה על קשת רחבה של רעיונות. אולם הרעיון המוביל שאימצו מקבלי ההחלטות בישראל מאז אמצע שנות התשעים התבסס, לפחות להלכה, על העיקרון "שתי מדינות לשני עמים". נדגיש שלפי עיקרון זה, גם איו"ש וגם עזה

הם חלקים של המדינה הפלשתינית.

ביטוי בולט ואף מעצים לתפיסה נמצא בניסיון להגיע לפתרון מוחלט וכולל לסכסוך הישראלי-פלשתיני בכל מתווה של הסדר קבע - זהו עיקרון "סופיות הסכסוך". אי לכך, פתרונות נפרדים לאיו"ש ולעזה במציאות של אי ודאות ושל חוסר יציבות אזורית ממילא, נתפסים כסיכון גדול מדי, משום שהם עלולים להנציח תביעות פלשתיניות ולשמר את הסכסוך באופן תמידי.

עניין זה אף התעצם נוכח התפיסה הישראלית באשר לתוצאות ההתנתקות בעזה. לפי תפיסה זו, ההתנתקות בשנת 2005 הובילה לניצחון חמאס בבחירות בסוף אותה שנה, מה שהוביל להשתלטות חמאס על עזה בשנת 2007 ולסבבי העימות עם ישראל בשנים שלאחר מכן. לאור הרצון להימנע מחזרה על טעויות העבר, ירדו מהפרק מהלכי הסדרה חד-צדדיים מצד ישראל באיו"ש. ההשלכה מהמציאות שנוצרה בעזה לזו שעלולה להיווצר באיו"ש, בהינתן מהלך ישראלי חד-צדדי גם בגזרה זו, חיזקה לכשעצמה את תפיסת הזיקות. בבסיס ההשלכה עומדת ההנחה שהאלימות והכשלים הניהוליים והארגוניים טבועים עמוק במערכת הפלשתינית, על שתי אונותיה, וכי מה שקרה בעזה יתממש בהכרח גם באיו"ש.

הרשות הפלשתינית כריבון יחיד במערכת - "אין מדינה בעזה ואין מדינה בלי עזה"

במשך כעשור נשלטו עזה ואזור יהודה ושומרון על ידי הרשות הפלשתינית כריבון אחד (מאמצע שנות התשעים עד אמצע שנות האלפיים). חרף השינויים הפוליטיים וחרף המציאות החדשה שהתהוותה בשטח זה עודנו הרפרנס "ההיסטורי" שאליו מכוון השיח בישראל, ברשות הפלשתינית, באזור ובזירה הבינ"ל.

למרות השינויים, ובראשם השתלטות חמאס על עזה, עדיין קיימת מערכת קשרים וזיקות על בסיס אישי, תנועתי ובירוקרטי בין עזה ואזור יהודה ושומרון. קשרים אלה, שהתקיימו אף לפני שלטון הרשות, יצרו חיבור מעשי ומעין גישור על הנתק הגיאוגרפי, כמו גם על פערים פוליטיים, חברתיים וכלכליים בין שתי הגזרות. כך, הן חמאס והן פת"ח פעלו כמפלגות פוליטיות בעזה ובאיו"ש, בעלות סניפים ברשויות המקומיות, אגודות סטודנטים ותנועות נוער; המנהיגים ופעילי השטח המקומיים היו מאוגדים תחת אותם ארגוני-גג פוליטיים (כינוסים, ועידות) ומערכות מימון (משכורות, קרנות, תרומות); מערכות החיים היום-יומיות (כלכלה, בנקאות, מסחר, חינוך, בריאות, תשתיות, שירותים) טופלו תחת מסגרת אחת ובהכוונה אחודה.

מאחר והמרכז השלטוני התבסס ברמאללה, נוצרו יחסי תלות של עזה באיו"ש בהיבטי ניהול, ארגון ושליטה, שמנעו נתק מוחלט בין הגזרות גם לאחר הקרע והבידול. הרשות שולטת על הכספים המועברים לרצועה ומתחזקת את מעמדה ככתובת הפוליטית הלגיטימית היחידה בכל המערכת הפלשתינית. כך פועל מכניזם "עוקף חמאס" המאפשר שימור, לפחות להלכה, של ריבונות הרשות בעזה מאז שנת 2007.

נוסף על כך, ערוצי השיח הקבועים בין הרשות לבין חמאס התקיימו גם בתקופות של מתחות חריפה, ומאמצי הפיוס ביניהם חוזרים ונשנים לאורך יותר מעשור (בדינמיקה

כמעט קבועה). אלה קיבעו במערכת הישראלית את ההנחה כי האינטרסים המשותפים לשתי הישויות הפוליטיות החלשות, המצויות בצומת דרכים לגבי עתידן, עשויים להביא בסופו של דבר להתלכדות מחדשת של איר"ש ועזה תחת ריבונות משותפת.

סיבה נוספת להתלכדות אפשרית היא הזיקות החזקות המתקיימות בין עזה ליהודה ושומרון בהיבט הביטחוני. החיכוך האלים בין ישראל לפלשתינים, ובעיקר שתי האינתיפאדות, קיבעו בישראל הנחת יסוד לא מוצהרת שלתסיסה ציבורית או לגל טרור בגזרה אחת צפוי אפקט מדבק גם בגזרה השנייה. תפיסה זו נשענת על הדומיננטיות האישית של ערפאת כסמל המאבק הלאומי הפלשתיני, שהצליח לחבר תחת מנהיגותו את הפזורה עם ה"פנים" ואת עזה עם איר"ש. עמוד תווך נוסף של תפיסה זו הוא הכישלון הישראלי ההיסטורי לייצר חלופה מנהיגותית ידידותית יותר בצד הפלשתיני, שתתבסס על "הפרד ומשול" (נוסח "אגודות הכפרים").³ ממד אחר שחזק את תפיסת הזיקות היה המאמץ העקבי (עד היום) של חמאס, בהובלת הזרוע הצבאית בעזה, להוציא לפועל פיגועים באיר"ש על-מנת לקדם אינטרסים שלו בעזה.

תמונה 1: הפגנת תמיכה בחמאס ברמאללה במהלך האינתיפאדה השנייה. החיכוך האלים בין ישראל לפלשתינים, ובעיקר שתי האינתיפאדות, קיבעו בישראל הנחת יסוד לא מוצהרת שלתסיסה ציבורית או לגל טרור בגזרה אחת צפוי אפקט מדבק גם בגזרה השנייה (צילום: Hoheer, ויקיפדיה)

לאור כל זאת, גם במציאות שנוצרה לאחר השתלטות חמאס על עזה והקרע במערכת הפלשתינית, הרעיונות במערכת הישראלית שעסקו בשאלת עתידה של עזה, התייחסו למכניזם כזה או אחר שיאפשר לרשות לשלוט במעברים, לשלוט במשכורות ולנהל את

³ התארגנות פוליטית פלשתינית שפעלה באיר"ש בשנות השבעים, בעידוד ובדחיפה של הממשל הצבאי הישראלי, מתוך תקווה שפעילותה תחליש את אש"ף ותאפשר צמיחה של הנהגה פלשתינית מקומית מתונה יותר.

המגעים עם השחקנים האזוריים והבינ"ל המעורבים בשיקום הרצועה ובשיפור רמת החיים בה (דוגמת האו"ם, קטאר וטורקיה). כל פתרון שאינו מתבסס על הבשלת התשתית הרשותית לכדי מדינה - בשתי הגזרות - נתפס בידי כלל השחקנים כפתרון זמני, חלקי ופחות מחייב, או לחלופין כתמרור אזהרה מפני הסכנה שבזניחת פתרון שתי המדינות (למשל, פתרון "המדינה האחת"). אבר־מאזן מתמצת תפיסה זו באמירה "אין מדינה בעזה ואין מדינה בלי עזה".

השפעת המעטפת האזורית והבין־לאומית

מצרים וירדן, שלאורך שנים היוו את ליבת המחנה הפרגמטי בעולם הערבי ודחפו בעקביות לפתרון שתי המדינות, התנו את ההתקדמות המדינית מול עזה ואיו"ש ב"חימום השלום הקר" עם ישראל.

הסכמי השלום עם מצרים ועם ירדן כרכו את פתרון הסכסוך הישראלי־פלשתיני בהלימה עם האינטרסים של כל אחת מהן. כפועל יוצא, רעיונות אפשריים לפירוק המערכת

תמונה 2: ראש ממשלת ישראל מנחם בגין, נשיא ארה"ב ג'ימי קרטר ונשיא מצרים אנואר סאדאת במעמד החתימה על הסכמי קמפ דייוויד, 1978. גם בשיחות אלה הבהירו המצרים את התנגדותם הנחרצת לכל ניסיון להטיל עליהם את האחריות לרצועת עזה (צילום: משה מילנר, לע"ם)

הפלשתינית נתפסו באופן מסורתי כנסינות ישראלים "לגלגל" הלאה את "הבעיה". בעיני המשטר המצרי נתפסה עזה כסרח עודף, שביחד עם סיני ירחיב את "הספר הפרוע" וייצר אתגרים ביטחוניים וכלכליים שאינם ניתנים לפתרון. בהתאם, הן בשיחות קמפ דייוויד (1978) והן סביב "ההתנתקות" (2005), הבהירו המצרים את התנגדותם הנחרצת לכל ניסיון להטיל עליהם את האחריות לרצועה. בעיני בית המלוכה הירדני, האיום שנשקף

מרעיונות ישראלים ליצירת חיבור טריטוריאלי כזה או אחר בין שתי גדות הירדן, היה חמור יותר והיווה סכנה ישירה ומיידית לשרידותו נוכח ערעור המאזן הדמוגרפי (ונוכח גלי הפליטים שספג בעשור האחרון מעיראק ומסוריה).

ברקע, קיימת ההשפעה המשמעותית של בעלת בריתה של ישראל - ארה"ב. למעצמה זו יש דומיננטיות בניהול הסכסוך הישראלי-פלשתיני, והיא מקדמת את פתרון שתי המדינות תוך נכונות להשקיע רבות בתהליך המדיני, בייצובה של ישות מדינתית פלשתינית ובהבטחת מכלול האינטרסים הביטחוניים של ישראל. מתוך הכרה בהכרח לסיים את "הכיבוש" ומתוך איזון בין מקלות לבין גזרים, היא רואה את הזרם הלאומי (הרש"פ) כמוביל הלגיטימי של העם הפלשתיני ואת הרשות הפלשתינית כתשתית להקמת המדינה הפלשתינית בעתיד.

אתגור התפיסה הקיימת

למול תפיסת המערכת הפלשתינית האחת והזיקות ההדוקות בין שני חלקיה, בחינת השינויים שחלו בשטח מגלה שנפער פער עמוק בין המערכת לבין תפיסה זו, שתוארה לעיל. ראשית, בתוך הזירה הפלשתינית קיים נתק שהולך ומעמיק בין עזה לאיו"ש, שאמנם החל כמדיניות בידול ישראלית באמצע העשור הקודם, אך הפך למציאות (פוליטית, חברתית וכלכלית) של "שתי מדינות לעם אחד" הנמשכת זה למעלה מעשור. מדד מצוין לנתק הוא האדישות היחסית של הציבור באיו"ש במהלך שלושת העימותים בין ישראל לחמאס ("עופרת יצוקה", "עמוד ענן" ו"צוק איתן"), קל וחומר בתקופות של חיכוך מוגבל יותר (דוגמת המצב הנוכחי). אף-על-פי שהציבור הפלשתיני בשתי הגזרות עדיין נאבק במציאות של "כיבוש" (בראייתו, גם בעזה), הרי שהאתוס של המאבק המשותף, העממי, "מלמטה", שנוצר סביב האינתיפאדות - קרס.

המציאות בעיתות "שגרה" אינה שונה: מדובר בשתי חברות שמבחינה היסטורית אין להן חוויה מעשית של חיים משותפים, ושהנתק הגיאוגרפי ביניהן מגלם בדרך כלל גם פערים בין אליטה משכילה, עשירה ומסורתית-לייט (איו"ש) לבין בני מעמד נמוך, דתיים יותר, עניים יותר ומשכילים פחות (עזה). שתי החברות הן גם בעלות אוריינטציה גיאוגרפית פוליטית שונה (עזה קשורה במצרים, איו"ש בירדן). במישור הפרקטי ביותר והיום-יומי, אותן זיקות מלאכותיות בין עזה לאיו"ש שנוצרו בעידן השלטון האחד של הרשות (עד שנת 2007), הלכו ונשחקו עם הזמן, ולמעשה, חלקן אינן קיימות יותר.⁴ הדבר נכון גם ביחס למנהיגות ולתנועות הפוליטיות; היום אין דמויות מאחדות וחוצות-גזרות, ולא צפוי שיהיו. חמאס נרדף באיו"ש ומקומו במרחב הציבורי מוגבל, מפת"ח בעזה נותרו בעיקר מי שעדיין מקבלים משכורות מהרשות בעבור שימור המותג. לבסוף, שחיקת הזיקות המלאכותיות מתקיימת, אם כי באופן חלקי, גם ביחס לבירוקרטיה ולמערכות השלטון; אף שהרשות עדיין שולטת בפועל בחלק מעורקי החיים המרכזיים ברצועה, אין לה דריסת

⁴ עזה מהווה תמהיל של תושבים ותיקים של הרצועה ושל פליטי מישור החוף והשבטים הבדואים של הנגב. אלה קבוצות חברתיות ושבטיות שונות במובהק ממשפחות שבטי ההר וערי הגדה.

רגל ביטחוניית במרחב.

ביטוי מובהק לניתוק בין הזירות ניתן למצוא בדיון על פיוס אפשרי. ב־12 השנים האחרונות נכשלו מאמצי הפיוס החוזרים ונשנים בין פת"ח לחמאס (חלקם הבשילו לכדי הסכמים כתובים שלא כובדו, וחלקם התפוגגו עוד בשלבי השיחות). גם אם הנסיונות מעידים על כוונה מסוימת, הרי שתרחישים של פיוס אמיתי אינם נחשבים מציאותיים בשלב זה, ואם אכן יתרחש פיוס הוא יהווה תפנית, במושגים של הערכה מודיעינית. תקופת הנתק הפוליטי בין איו"ש לעזה כבר כמעט משתווה לתקופה שבה היו שני האזורים תחת שלטון משותף של הרשות, ויש לכך השפעה רבה על שחיקת האתוס הלאומי. למעשה, העשור של השלטון המשותף הוא היחיד מאז שהמנדט שלט במסגרת פוליטית אחת בין הים לנהר. מאז ועד 1994 היו עזה ואיו"ש תחת שלטונות שונים - מצרים וירדן, ואז תחת שני ממשלים צבאיים ישראלים נפרדים. אי לכך, ההערכה לפיה הנתק בין הרשות לבין חמאס הינו הפיך אינה צריכה לשמש הנחת מוצא.

ברוח דומה, גם תרחישי הכרעת סכום אפס בזירה הפלשתינית, בין אם של השתלטות חמאס על איו"ש ובין אם של חזרת הרשות לרצועה ומיטוט שלטון חמאס שם (ללא תשומות ישראליות), הם בגדר תפנית שאינה צריכה להשפיע על האסטרטגיה הישראלית. לרשות עצמה אין עניין לחזור ולשלוט על עזה באופן סמלי בלבד, ללא פירוק מנגנוני השלטון של חמאס וזרועו הצבאית ובמציאות שבה הוא נותר הריבון בפועל. לאבר־מאזן, ודאי לקראת סוף שלטונו, אין עניין לאמץ לזירה הפלשתינית את מודל חיזבאללה בלבנון. בהיבט אחר, בציבוריות הפלשתינית חל שינוי תפיסה שניתן להגדירו כהתפכחות (אמנם איטית והדרגתית) מרעיונות קצה שעניינם השמדת ישראל, שהיו הבסיס המלכד הרחב של כל חלקי המערכת הפלשתינית.⁵ למעשה, השלים הרוב הגדול של החברה, כמו גם של השחקנים בפוליטיקה הפלשתינית על כל גווניה, עם קיומה של ישראל כעובדה קיימת, ומבקש למצוא את מרחב הקיום שלו לצידה. השינוי מתקיים מזה שנים במציאות היום־יומית באיו"ש. בדיוק כך ניתן גם להגדיר את היעד שאלי שואפים כיום הן בקרב ההנהגה והן בקרב הציבור בעזה: לייצר מציאות יום־יומית נוחה יותר (הכוללת משכורות, סחורות, נמל ותשתיות). שינוי זה אינו משתקף בכתובים אצל חמאס, וגם לא צריך לצפות לכך. פתרון מדינתי, קל וחומר כזה המלכד את איו"ש ואת עזה, אינו הכרחי במציאות זו, ובוודאי שאינו היחיד בסל האפשרויות.

בהקשר ישיר לכך, התפרקות המסגרות המדינתיות שיצרה הטלטה במזרח התיכון, חשפה את החולשה ואת המלאכותיות של רעיונות ושל פתרונות שעניינם איחוד לא טבעי בין ישויות חברתיות, שבטיות ופוליטיות נבדלות, קל וחומר כאשר אין ביניהן רציפות גיאוגרפית. חולשה זו נגלתה בראש ובראשונה לעולם הערבי עצמו, אשר נחשף למגוון מודלים של קריסת מערכות שלטון שנקודת המוצא שלהן הייתה חלשה מאוד מלכתחילה (לוב, תימן, סוריה ללא ההנשמה המלאכותית הרוסית, עיראק המקרטעת, דרום סודאן

⁵ יוצא מכלל זה הוא רעיון המדינה האחת, אף שרעיון זה מצטייר כאיום לנופך בו מול ישראל יותר מאשר כפתרון מעשי שיזכה ללגיטימציה אזרחית ובינ"ל.

כדוגמה לעצמאות חסרת בשלות, "כורדיסטן הגדולה" שגם הפעם לא קמה). נוכח זאת, המגמה הדומיננטית הנוכחית באזור היא דווקא של קנטוניזציה ושל מקסום רווחים פוליטיים וכלכליים במסגרות גיאורפיות קטנות והומוגניות ככל הניתן. גם המעטפת החיצונית שינתה עמדותיה. העמדה המצרית ביחס למערכת הפלשתינית בכלל, ולעזה בפרט, עברה שינוי בשנים האחרונות. שינוי זה מהווה תוצאה משולבת של התחממות היחסים בין מצרים לישראל וההכרה בנכסיות ישראל, התכנסות השלטון המצרי לייצוב הזירה הפנימית על פני העיסוק בסוגיית עזה, והשינוי בעמדה המצרית ביחס לחמאס ולאבר־מאזן, על רקע נכונותו של חמאס להתיישר עם הבקשות המצריות אל מול הקשיים שמערים עליהן אבר־מאזן.

תמונה 3: נשיא ארה"ב דונלד טראמפ ונשיא הרשות הפלשתינית, אבר־מאזן, לוחצים ידיים בבית הלבן, מאי 2017. לארה"ב דומיננטיות בניהול הסכסוך הישראלי-פלשתיני, והיא רואה ברשות הפלשתינית תשתית להקמת המדינה הפלשתינית בעתיד. (צילום: הבית הלבן, וושינגטון)

לכן, אפשר שחלה שחיקה מסוימת בחרדה המצרית מפני פתרון נפרד לעזה, ושכלל הפחות היא נכונה לבחון בחיוב רעיונות ברוח זו. חמאס הוא עדיין שחקן בעייתי בראיית קהיר, אך כמו בראייה הישראלית, הוא נתפס כרע במיעוטו. בעיני ישראל ומצרים כאחד, מצוקתו האסטרטגית של חמאס יכולה לייצר הזדמנות נדירה להשגת הסדרה ארוכת טווח, אם לא בזירה הפלשתינית פנימה (בגלל אבר־מאזן) אז לפחות עם ישראל. יתרה מזו, למערכת המסורתית של המדינות העוסקות בקידום פתרון לסכסוך

הישראלית-פלשתינית הצטרפו מוקדי כוח אחרים במזרח התיכון - סעודיה, קטאר, טורקיה ואולי גם עמאן. הרושם הוא שלאף אחד מהם אין עניין מיוחד בכריכה בין פתרון בעזה לבין פתרון לכל המערכת הפלשתינית, קל וחומר לא במתן עדיפות לאבר-מאזן. לבסוף, מדיניות ארה"ב כלפי הסכסוך הישראלית-פלשתינית השתנתה מאוד בעידן ממשל טראמפ. הממשל רחוק מלהיות מושקע בפתרון הסכסוך. כמורכב, בשונה מזירות אחרות, השחקנים האחרים במערכת הבינ"ל אינם מנסים להיכנס בעובי הקורה במקום ארה"ב. הלכה למעשה, רוסיה, סין ואירופה (שעדיין מקדשת את פתרון שתי המדינות) אינן מהוות גורם ממשי בסיפור הפלשתיני.

תפיסה חדשה - שתי תתי-מערכות בעלות זיקות רופפות

לאור המציאות שהשתנתה, המאתגרת את התפיסה הקיימת, נכון יהיה להסיק שעזה ואיר"ש הן שתי תתי-מערכות נפרדות, ולא מערכת אחודה אחת. זוהי תפיסה חדשה של המערכת הפלשתינית שממנה יש לגזור מדיניות שתיקרא "מדיניות מבדילה ומתואמת". עניינה של מדיניות זו הוא להתאים את הבידול שנוקטת ישראל בזירה הפלשתינית מאז העשור הקודם למציאות של "היפוך תפקידים" מסוים בין שתי הגזרות - פתרון מצוקות עזה גם תחת שלטון חמאס תוך צמצום סיכונים וייצוב מול אי הוודאות המתהווה באיר"ש. המדיניות המוצעת תכלול את המרכיבים הבאים:

1. **ניתוק התלות הכלכלית והביורוקרטית של עזה באזור יהודה ושומרון** כחלק מההסדרה שתגובש עם חמאס ובגיבוי מצרים והאוי"ם. הרעיון הוא לייצר מכניזם "עוקף רשות" שינהל את כלל הצרכים השוטפים של הרצועה (מכספים ודלקים ועד תשתיות לאורך זמן), ושחזוקו יהיה הדרגתי והפיך בהתאם להתקדמות ולהתייצבות ההסדרה בשטח.
2. **עיקור היכולות של חמאס לפגוע באזור יהודה ושומרון** באמצעות ריכוז מאמץ לפגיעה במוטיבציה של חמאס לפעול בגזרה זו (דרך התניית יישום רכיבים קריטיים בייצוב הרצועה בשמירה על השקט באיר"ש), ביכולותיו (לרבות פעילותו דרך חו"ל) ובהיקפי ההיענות והשת"פ עימו של "השטח" באיר"ש (פגיעה בגיוס ובאתירה).
3. **שימור המוטיבציה של הרשות להמשיך בפעילות הביטחונית נגד חמאס באזור יהודה ושומרון ובשת"פ עם ישראל** - רתימת הרשות תחייב הענקת סל תמורות כלכליות, ולכל הפחות הענקת אופק של התקדמות מדינית (על בסיס "עסקת המאה", באמצעות ערוצים אזוריים ותוך מילוי תפקיד משמעותי על ידי ירדן, כשותפה נוחה של אבר-מאזן. הענקת אופק של התקדמות חלקית יותר אפשרית גם היא, למשל, ע"י עריכת התאמות ועדכון בהסכמי פריז).
4. **המשך תיאום הדוק עם ארה"ב ועם מצרים** כדי לוודא השקעת תשומות נאותה ומעטפת מדינית תומכת, לצד מניעת הקרנות של מאבקי הגמוניה אזוריים לזירה (בצירי סעודיה-מצרים-טורקיה-קטאר) והרגעת חששות בירדן מפני שינוי אסטרטגי של המציאות באיר"ש.

5. **העיתוי הנוכחי**, שבו אבר־מאזן הוא עדיין המנהיג באיור"ש, מהווה חלון הזדמנויות למימוש המדיניות בטרם יתפתחו הדינמיקות ביום שאחריו, העוללות לייתר את הצורך של חמאס לשמר את ההסדרה עם ישראל. זאת ועוד, "עסקת המאה" המתהווה עשויה להוות פלטפורמה ראויה לקדם ולהכיל פתרון שכזה ולגבש סביבו מעטפת תמיכה מדינית.

פוטנציאל התפיסה - הסדרה מול עזה

אלוף (מיל') סמי תורג'מן עמד על הצורך בשינוי מדיניות מול עזה במאמר שכתב לאחרונה.⁶ במאמרו טען תורג'מן כי בטווח הקרוב תצטרך ישראל להשלים עם מציאות שבה חמאס שולט בעזה. ניסיון לשמר ריבון מוחלש (האסטרטגיה הקיימת) או לסיים את שלטונו בהתערבות ישירה או עקיפה - דינם להיכשל או שאינם משתלמים. לכן, האופציה הריאלית היחידה היא שיקום כלכלי לרצועה באמצעות מנגנון בינ"ל, גם אם הדבר מחזק זמנית את חמאס וגורר התנגדות מצד הרשות. לשיטתו, בטווח הארוך תהיה בכך הנחת יסודות לשינוי מהותי יותר ברצועה.

המדיניות המבדילה והמתואמת, כנגזרת של תפיסת שתי תתי-המערכות הנפרדות, יכולה להוות בסיס שעליו תישען ההסדרה בין ישראל לחמאס. מהלך כזה יכול ליצור כמה פוטנציאלים ותגובות:

עזה

ההסדרה תאפשר "קניית זמן" ודחייה של מערכה אפשרית ברצועה, תוך מניעת משבר הומניטרי שיוצב לפתחה של ישראל. השקט ברצועה (של הציבור, של חמאס ושל הפלגים ברצועה) יישמר חרף היד הקשה שישראל תוסיף לנקוט בתגובה נגד תשתיות חמאס באיור"ש (במקביל למאמצי הרשות מול חמאס בזירה, משיקוליה שלה).

יהודה ושומרון

גם אם תינקט להלכה לשון חריפה ולעומתית הן כלפי ישראל והן כלפי חמאס, ניתן להניח כי הרשות תפעל מול שתיהן (בנפרד) ומול מצרים כדי לוודא שתשתלב במכניזם הביצועי של ההסדרה, גם ללא פיוס וללא חידוש התהליך המדיני. זאת כדי לשמר רלוונטיות כשחקן חשוב בזירה הפלשתינית וכדי להבטיח תמורות כלכליות שימנעו תרחישי הידרדרות באיור"ש כתוצאה מההסדרה.

יש להניח כי הרשות תשמור גם על מנגנוני התיאום הביטחוני עם ישראל, בין היתר לאור ההנחה שחמאס ינסה לבחון את כוחה באיור"ש. הרשות תבקש להמשיך ולהיעזר בישראל לצורך צמצום האיום החמאסי עליה הן בהקשרים ביטחוניים והן בהיבטים פוליטיים, כמו דרישה עתידית אפשרית לקיום בחירות באיור"ש. ההערכה היא

⁶ Sami Turjeman, "Life on the Edge: Israel and the Gaza Strip", *Policy Notes 53* (Washington Institute, 2018).

שההיערכות ליום שאחרי אבר-מאזן תמשיך להתנהל בקצב איטי, ללא תלות בהסדרה. מאבקים שקטים בין היורשים הפוטנציאליים יוותרו מאחורי הקלעים ועל אש קטנה. לצד המנהיגים המבקשים לקנות תמיכה באמצעות קו לעומתי כלפי ישראל וכלפי חמאס, תתחיל להתגבש מחדש מנהיגות טכנוקרטיית-פרגמטית, שאינה מזוהה עם פת"ח או עם חמאס, ובבסיסה רצון לקדם מחדש רעיונות של ייצוב המסגרת הרשותית על בסיס כלכלי.

תמונה 4: השר לעניינים אזרחיים ברשות הפלשתינית, חסיין א-שייח, ומתאם פעולות הממשלה בשטחים, אלוף יואב (פולי) מרדכי, במעמד החתימה על הסכם לחידוש ועדת המים המשותפת לישראל ולרשות בינואר 2017. יש להניח כי הרשות תמשיך להיעזר בישראל, מתוך רצון לקדם רעיונות של ייצוב המסגרת הרשותית על בסיס כלכלי (צילום: דוברות מתפ"ש)

המעטפת האזורית והבין-לאומית

למרות הקשב הנמוך (מיקוד אזורי ובינ"ל באיראן) תמשיך, להערכתנו, המעטפת האזורית והבינ"ל לתפוס את הרשות, לא את חמאס, ככתובת הלגיטימית בזירה הפלשתינית. מבחינה זו, ההסדרה לא תיתפס כאירוע "משנה סדרי בראשית" בתפיסת הסביבה החיצונית את מאזן הכוחות בתוך הזירה וב"קדימות" איר"ש על פני עזה. עם זאת, משמעות הדבר היא שההסדרה תהיה הפיכה יותר מבחינת ישראל ויישמר חופש הפעולה הרחב שלה לתגובה מול תופעות של כרסום בהסדרה או של סוררות ביטחונית של ארגונים קטנים ברצועת עזה.

הנגדה - למה קשה לעבור לשם?

קיים קושי באימוץ התפיסה החדשה נוכח חשש מובנה מגורמים אחדים המוצאים ביטוי גם בשיח הציבורי:

- קיים חשש לגיטימי מהיווצרות לגיטימציה אזורית ובינ"ל להכרה דה־פקטו בחמאס כשחקן חיוני ומוביל בזירה הפלשתינית, מבלי ששינה את תפיסתו הבסיסית ביחס להשמדת ישראל. יש כאן אף סיכון רחב יותר בחיזוק עקיף של תומכי האסלאם הפוליטי באזור, בהובלת טורקיה וקטאר.
  - הפתרון הבירוקרטי החלופי לעזה דורש משאבים גדולים (למשל, תשתיות) ובניית מנגנונים (למשל, ערוצי תשלומים ובנקאות) שבהיעדר פלטפורמה רשותית נדרש ליצור מן היסוד.
  - קיים חשש שאיום הפח"ע מצד חמאס באיו"ש יחמיר ויחייב תשומות ישראליות רחבות. במידה ואיום זה יתקיים לאורך זמן, פוטנציאל ההסלמה באיו"ש (בגלל חמאס) עלול לסכן בתורו גם את יציבות ההסדרה בעזה (אפקט בומרנג).
  - ההסדרה עם עזה עלולה להביא לערעור יציבות הרשות ולערעור המציאות ההסדרית באיו"ש בהשוואה לעשור האחרון.
  - איום ההתעצמות של חמאס ברצועה לא יוסר, ולפיכך תיתכן היערכות של חמאס לעימות עם ישראל. ייתכן וההסדרה אף תעניק לחמאס ממד של רווחה ומעין מגן לפעולותיו אלה.
  - קיים סיכון להצבת רסנים והגבלות בפני פעילות ישראל ברצועה - זאת לאור שבריריות ההסדרה וציפיית השחקנים האזוריים לשימורה לאורך זמן.
  - באימוץ תפיסה זו טמון סיכון למערכת היחסים של ישראל עם ירדן, לאור החשש של בית המלוכה מהכרסום האיטי ביציבות הרשות ומחיזוק הנרטיב של האחים המוסלמים, המהווה איום מסורתי על יציבות המשטר בעמאן.
  - עלולה להיווצר תלות של המכניזם הכלכלי-בירוקרטי "עוקף הרשות" ברצועה בתמורות ישראליות לשחקנים בעייתיים, דוגמת קטאר ואולי גם טורקיה (בעיקר בדמות הענקת דריסת רגל ותדמית הובלה).
  - בעוד ישראל תסדיר את המצב בעזה, עדיין קיימת סבירות לדרישת תמורות מדיניות מישראל (במסגרת "עסקת המאה").
- עם זאת, בעינינו, לב ההנגדה הזו נעוץ ומוביל שוב לתפיסה של מערכת פלשתינית אחת רוויית זיקות. לכן דרך ההתמודדות העיקרית עם הטיעונים לעיל קשורה בעיקר ליצירת רכיב ניהול סיכונים מעובה באסטרטגיה הישראלית. ובתוך כך:
- שימור דריסת רגל מצומצמת של הרשות מול עזה - ניתוק מוחלט של התלות הכלכלית והבירוקרטית של עזה באיו"ש עלול דווקא להקשות על שימור השקט והיציבות בשתי הגזרות, ולפיכך נדרש שימור רכיב רשותי, מצומצם בתכולותיו ובהשפעתו. הזיקה המצומצמת הזו גם תאפשר לישראל מרחב לניהול הסכסוך במעלה הדרך, בין הידוק מחודש של הזיקות (אין נתק) ובין ניתוקן המלא (מכניזם

בעזה ללא הרשות).

- ניצול דחיית המלחמה בעזה לצורך הכנת מערכה צבאית מכריעה מדגם חדש - הכרעת הכוח הצבאי של חמאס ברצועת עזה באופן החלטי, תאפשר לאכוף ביתר קלות את הבידול מול ישות חמאסית אזרחית מבוססת יותר, שהזרוע הצבאית שלה הוכרעה.

סיכום

מאז שנת 2007, עת השתלט חמאס על רצועת עזה והוחל עליה סגר ביטחוני, מקיימת ישראל אופרציה שונה בין המכלול העזתי למכלול האי"ש בכל הרמות. עניין זה עומד בדיסוננס לפרדיגמה המושלת בכיפה של הסתכלות על המערכת הפלשתינית כאחת ולא כשתי תתי-מערכות. לשון אחר, ישראל אולי יצרה "בידול" בהתנהלות בין עזה ואי"ש, אך הכל תחת שאיפה כי כאשר שלטון חמאס ייחדל, ריבון פלסטיני אחד (הרשות) יתפוס את מקומו.

עניין זה איננו סמנטי גרידא, הוא מגביל את היכולת לעצב פתרונות ארוכי טווח וליישם אותם, כיוון שישראל מחפשת לשווא אחר אסטרטגיה שתפתור את שני הקטבים גם יחד - הנפיצות בעזה ושבריריות היציבות באי"ש.

לראייתנו, המענה לכך הוא צורך בשינוי תפיסה ובנקיטת מדיניות בידול מותאמת תוך הגעה להסדרה מול עזה, אשר ממנפת את השינוי העמוק במערכת הפלשתינית, במערכת האזורית (מערכת היחסים המתהדקת עם מדינות ערב המתונות, ובראשן מצרים) ובמערכת הבין-לאומית (הממשל האמריקאי המחולל שינויים). הבלם המרכזי למימוש תפיסה זו נעוץ בחשש עמוק מערעור היציבות בזירה האי"שית בטווח הקצר ומהמחירים הכרוכים בכך. לכן, מימוש התפיסה דורש מערכת ניהול סיכונים מושכלת במישור הביטחוני, במישור הכלכלי ובמישור המדיני.

רשימת מקורות:

- Turjeman, Sami. "Life on the Edge: Israel and the Gaza Strip". *Policy Notes 53*. Washington Institute, 2018.